

Cheu sils cuolms da Morissen, la damaun entuorn las 05.15. Sil prau dasperas ei la cuvernisch. FOTOS AUGUSTIN BEELI

Céline Leuba dad Yverdon les Bains ei dapresent en Surselva per verificar ils loghens nua che la cuvernisch cua.

In sgarem, l'entira notg

La cuvernisch ei els praus a Breil e Morissen, mo buca tuts han plascher

DAD AUGUSTIN BEELI/FMR

■ **Siu num latin ei «Crex crex». Buca da far curvien, pertgei siu clom tuna propi sco ina sgara. La cuvernisch cloma l'entira notg sils praus il tipic «ärrp-ärrp», adina tuttina, senza calar. La cuvernisch ei in dils utschals pli rars en Svizra. Actualmein emprova ella da cuar en Surselva.** Ellas muntognas sgola ella per cuar ina secunda gada els praus ch'ei aunc buca segai. Aschia ha gliעד attenda udiu l'jamna vargada a Breil il clom misterius. Ins sa cumparegliar quel cul tun d'ina sgara ch'ins duvrava l'Jamna sontga. L'idilla cuntrastescha culla realitad. Gliendisgs han ils purs entschiet a segar lur surfatschas ecologicas. Suenten il termin dils 15 da zercladur han els spitgau vess, dapertut vesan ins per quei purs cun motors e maschinas.

Special d'haver ina cuvernisch

En singuls loghens dat ei ulteriurs temps da spigar. Leu han purs fixau in contract cull'organisaziun BirdLife, quel garante-scha ch'in utschis dils praus sa surviver.

Per quei ch'el spetga cun segar retscheiva el ina contribuziun speciala. Tgi ha interess da quella, e tgi buc. Praus, seigi lu intensiv ni extensiv, ein la basa da produciun dil pur.

Glieud che promova utschals frunta per quei buc adina sin capientscha. Ils «verds» apprezzesch'ins nuota ton. Purs che vesan l'agricultura sco convivenza culla natira han plascher ch'ei dat il puppen brin, la lodola ni la quacra. Ed era che la cuvernisch pren domicil. «Igl ei enzatgei fetg special d'haver ina cuvernisch el prau», declara Céline Leuba. La biologa da 29 onns ei dapi in jamna en acziun per l'organisaziun BirdLife. Ella inspectescha ils areals el Grischun nua ch'ins ha udiu ils davos onns la cuvernisch.

Ina canera misteriusa

La stad 2000 haveva quei utschis irritau ils habitonts da Sagogn. Lu fuva il termin da segar ils 15 da fenadur ed ils purs havevan entschiet cullas surfatschas extensivas. Habitonts havevan udiu dapi zcontas notgs ina canera misteriusa sils

praus da Bregl. Tut che discurreva dil tun mulestus e perpeten sco ina sgara. Buca da durmir cun finiastra aviarta. Spert eis ei vegniu clar ch'ei seigi in utschis. Il pur ha teniu anavos la surfatscha, in cuvernisch mascial clamava per carmalar ina femella. La finala ei igl utschis dalla notg sgulau vinavon senza success ed il pur ha saviu segar. Oz ei quei buca pli pusseivel en quei areal, pertgei l'agricultura ei s'intensivada. Quella stad 2000 han ins udiu 37 cuvernischs egl'entir Grischun. 19

La cuvernisch (Crex crex, Wachtelkönig) ei in utschis solitari dils praus. MAD

onns pli tard, la stad 2019, han ils ornitologs eruiu 23 cuvernischs – ell'entira Svizra.

Perschuader ils purs

Ins tema ch'igl utschis antruras fetg dera-sau savess svanir per adina. Per quei s'engascha l'organisaziun svizra pil schurmetg dils utschals BirdLife cun in program da promoziun. Ils purs ein partenaris centrals. Dil matg tochen igl uost lavura Leuba mintgamai la notg, pertgei sch'ins vul registrar la cuvernisch ei quei buca pusseivel auter. La sera allas diesch tochen la damaun entuorn las tschun aud'ina lunsch entuorn siu clom.

Quest'jamna ei Céline stada en contractivas cun purs a Breil, Sursaisa Mundaun, Lumnezia e Tschappina. «Tgi ha grond plascher ch'el ha in tal utschis, auters sevilan ed han pregiudezis», tradescha la scienziada. Sils cuolms da Morissen spera ella ch'ei gartegi da perschuader il pur che vul entscheiver a segar la surfatscha. Ei fuss in bi spazi da cuar per la cuvernisch.

Ina ralla

Siu spazi da viver vegn adina pli scarts per quei ch'ei vegn segau pli e pli baul. La cuvernisch (tud. Wachtelkönig) ei empau pli gronda ch'ina merlotscha e s'auda tier la famiglia dallas rallas. La fulcra (Blässhuhn), igl utschis ner dall'aua ch'ins vesa savens els lags, ei ina parenza. La cuvernisch viva di-scret sin ina surfatscha da rodund ina hectara en praus cun structures ch'ei silmeins 30 cm aultas. En loghens giu la Bassa entscheiva ella l'entschatta matg cun siu «cant» nocturn che semeglia ina sgara. Cu la cuvernisch ha tragt si il pigns sgola ella siadora ellas muntognas per cuar ina secunda gada. El Grischun para ella d'anflar ils meglers praus. La cuvernisch ei la suletta dallas rallas che preferescha il terren schetg. En siu spazi da viver duess il pur segar aschi tard sco pusseivel. Persuenter retscheiva il cultivader contribuziuns specialas cun contract.

Concediu credit per «Residenza ensemen»

Dallas tractativas dil cussegl da vischnaunca da Domat

■ **(cw/mc) Il parlament communal da Domat ha concediu unanimamein il credit da projectaziun per la «Residenza ensemen», possibilond aschia da realisar ella Via Baselga in edificis cun habitaziuns cun assistenza. En quei connex vul Domat era metter in accent cultural.** Il president communal Erich Kohler (PCD) ei semussaus satisfatgs d'astgar presentar al parlament in messadi pulpiu per «in fetg impurtont project per ils proxims onns». Cun quei project staupei Domat «ina ruosna gia daditg discutada» che lubeschi era da dar impuls supplementars per enrihir la zona dil center dil vitg. La perspectiva seigi numadamein semidada damai ch'ei seigi dapi l'emprema planisaziun reussiu alla vischnaunca burgheisa d'acquistar las casas vischinas, possibilond aschia la realisaziun d'in project coordinau e purtaus dad omisduas vischnauncas.

Cun archiv cultural e museum Natè

Ellas alzadas sura ei planisau da realisar habitaziuns per seniors. La suprastonta Silvia Bisculm (PS) ha dilucidau l'activitad dil gremi d'experts «habitar en la vegliadetgna», installaus per quest intent. A quel appartegnan personalitads ch'enconuschan da ruden menaschis realisai aposta per seniors e las premissas ch'ei

necessarias per possibilitar ina tgira corrispuenda e che vegnan era ad accumuligar vinavon il concept. Il diever dall'alzada el plaunterren alla Via Baselga ei adattaus als basegns specifics d'habitaziuns per gliעד attempada, denton era per metter novs accents per il center dil vitg. El perimenter dalla vischnaunca politica ein era in biro per la spitex, in ambulatori ed ina stanza da cuminonza previ. Medemamein duei vegnir installau leu igl archiv cultural ed in museum per las renomadas masclas da lenn da Natè da Domat. In café sco local da sentupada duei vivificar la zona da tschep alla Via Baselga.

Sustegn unanim da tut las fracziuns

Ils plidaders dallas fracziuns han beneventau unisono las finamiras, aschia ch'igl ei buca stau dispiteivel d'entrar en materia. Dalla debatta da detagl ei vegniu fatg diever aspramein. Ei settractava cunzun da damondas en connex cul biro dalla spitex e cugl ambulatori sco era d'in sestrer vi e neu pervia dalla damonda giuridica, schebein il project tuchi la finala tier la facultad finanziaria ni tier la facultad administrativa. Quei vegn la suprastanza lu a decider suenter ch'il project ei sin meisa. En scadin cass vegni il suveran ad haver il davos plaid el capetel, aschia

Kohler. La proposta da realisar ina concurrenza da projects vegn sbittada cun 13:2 vuschs cugl argument ch'ins vegli buca caschunar ulteriurs retardaments, ina giuria d'experts tonschi.

Il cussegl ha sancziunau unanimamein il credit da projectaziun da 280 000

francs. La planisaziun dalla «Residenza ensemen» duei vegnir terminada entochen la fin da 2021, aschia ch'ins sappi entscheiver egl'emprema semester da 2022 cun spazzar ils edificis vegls. Ils cuosts d'investiziun duein muntar a rodund 17 milliuns. Silla vischnaunca po-

litica croda ina cumpart da rodund 60 pertschien, silla vischnaunca burgheisa ina tala da 40 pertschien. La vischnaunca burgheisa vegn a decider a sia proxima radunonza dils 27 d'uost davart il credit da projectaziun.

Puspei sesida cun publicum

Il gerau Armin Tanner (PCD) ha dilucidau igl andament dil plan da quartier Scherrat ch'ha la finamira da colligiar e regruppar il terren da quei quartier. En numerusas radunonzas d'informaziun seigien ils proprietaris dil terren vegni involvi gia bien e baul ella planisaziun. El cussegl da vischnaunca ei il project fruntaus sin approbaziun indispeivla.

Plinavon ein pliras intervenziuns persunalas vegnidadas tractadas. Tier l'interpellaziun da Ronny Krättli (PPS) e signaturats davart il sistem electoral el cantun Grischun ha il president communal Kohler menziunau che la suprastanza sesenti buca legitimada da prender posiziun damai ch'ei settracti d'ina damonda politica e buca d'ina fatschenta materiala. La sesida ha giu liug puspei l'emprema gada cun assistenza dil publicum ch'ha giu l'ocasiun da perseguitar la debatta parlamentara ella halla plurivalenta da Tircal e quei sin la distanza duida.

Il cussegl communal da Domat ha approbau in credit da projectaziun per la «Residenza ensemen». VISUALISAZIUN MARUS FREI ARCHITECTS